

DIGIRES

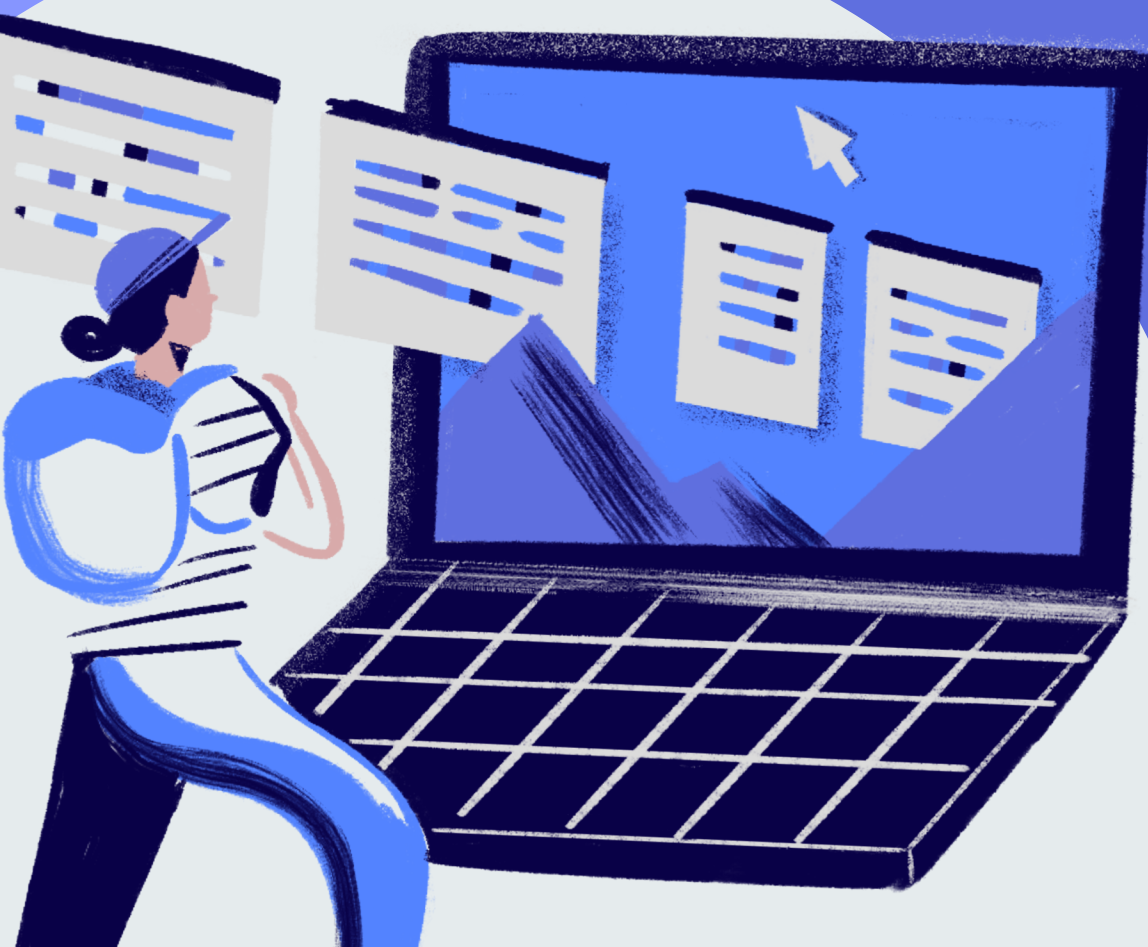
Baltic Research Foundation
for Digital Resilience

Baltic Engagement
Centre for Combating
Information Disorders

DIGIRES KÄSIRAAMAT ÕPETAJATELE

*Kuidas loovalt kasutada
meedia- ja infokirjaoskuse
harjutusi klassiruumis?*

SISUKORD

Sissejuhatus	3
Tegevused tundidesse	5
1. Tekstimõistmine: allikakriitilise lugemise tähtsus	5
2. Meediast ümbritsetud: infoühikute roll igapäevaelus	9
3. Kallutatud mõtlemine: miks on see ohtlik?	14
4. Teabe otsimine: kuidas jääda ellu ebakindluses?	19
KOKKUVÕTE: MIS SAAB EDASI?	23
Kasulikud lingid ja ressursid	23
BECID-i KOHTA	24
DIGIRES-i KOHTA	24
LISA. “Märkide tähenduse avamise” tööleht: küsimused, mida rühmades arutamiseks	

SISSEJUHATUS

Me elame ülemaailmse digitaalse kommunikatsiooni ja intensiivse infovoos ajal, kus puutume kaasaegse meedia kaudu kokku väga erineva teabega, mis ulatub kvaliteetsest sisust, mida võib usaldada, kuni eksitava või tehis-intellekti poolt toodetud sisuni. Digitaliseerimise kiirenedes kasvab eksponentsiaalselt vale, petliku ja sageli vaenuliku sisu hulk. Selline sisu kujutab endast märkimisväärset väljakutset demokraatlikule jätkusuutlikkusele, häirib otsustusprotsesse ja tekitab avalikkuse rahulolematust. Kuigi erinevad meediakanalid on saanud meie igapäevaelu ja identiteedi osaks, **kas me oskame otsida tõe ja eristada usaldusväärset allikat valest või manipuleerivast allikast? Kuidas mõista lõputut piltide, helide, tekstide, sümbolite, andmete ning nendega kaasnevate inimeste ja masinate vahelist suhtluste virvarri?**

Me vajame lõppematu teabe ja andmete keskel selgust ja peame teadma, mida või keda usaldada. Seetõttu peame õppima nägema meid ümbritsevat maailma teisiti: maailma, mis on küllastunud informatsioonist ning igasugustest häiretest ja manipulatsioonidest. Me peame küsima endalt iga kord, **kas see, mida me oma nutitelefoni või arvuti ekraanil näeme, vastab tõele.**

Õpetaja on teadmiste hoidja ja inimese loovuse toetaja, kellel on laialdased teadmised oma aineist.

Siiski on õpetajatel sageli raske neid teadmisi meediamailma vaatenurgast edasi anda. Vaja on rohkem struktureeritud tegevusi, et kaasata õpilasi, ilma et see nõuaks ulatuslikke eelteadmisi.

Seepärast tutvustame uuenduslikku **kogumikku kaasahaaravatest praktilistest tegevustest** koos näidete ja detailsete stsenaariumitega, mida saab hõlpsasti kohandada erinevate õppeainete jaoks. Materjalid on välja töötanud **DIGIRES-i** (Balti Digipädevuste Tippkeskus), meediapädevuse ja meediaekspertide meeskond. Kogumikku on täiustanud ja katsetanud Balti Infohäirete Sekkekeskus ehk **BECID**.

Nende tegevuste eesmärk on paremini seostada meediapädevuste õpetamist õpilaste kogemustega, kaasata õpilasi, suhelda nendega ja kuulata nende seisukohti.

Meediaõpetus toimub kõige paremini läbi **vestluste igapäevaelu küsimuste üle.**

SISSEJUHATUS

Seepärast on DIGIRES-i tegevused loodud kaasama ja julgustama kõiki osalejaid mõtlema, seadma kahtluse alla avalikus ruumis jagatavat avaldatud teavet ning julgustama neid astuma välja oma mugavustsoonist, sest just seal toimub tõeline õppimine.

Samuti rõhutatakse osalejate kogemuste reflekteerimise tähtsust. Ainult refleksiooni kaudu saab teha täpseid järeldusi.

Praktilised tegevused sisaldavad üksikasjalikku kava, näpunäiteid ja suuniseid ning küsimusi aruteluks, et võimalikult palju toetada õpetajat meediapädevuse tundide ettevalmistamisel.

Allikakriitilise lugemise meetod õpetab tuvastama usaldusväärse allika elemente, hindama usaldusväärsuse seisukohast tekstilist ja visuaalset teavet, arendama tekstianalüüsi oskusi, pöörama tähelepanu üksikasjadele ning tähtsustama sisu tarbimise aeglustamist.

Interaktiivne tegevus **“Meedia jalutuskäik”** julgustab märkama ja ära tundma meid ümbritsevat meedia-maailma ning mõistma infoühikute ja meediatekstide tähendust igapäevases keskkonnas.

Interaktiivne tegevus **“Arvamuste kategoriseerimine”** aitab mõista, kuidas dihhotoomne mõtlemine ning asjade kategoriseerimine “mustaks” ja “valgeks” lõhestab ühiskonda ning viib selle vastasseisu, polariseerumise ja vihakõne suunas.

Ebakindluse mõistmise meetod aitab ära tunda oma emotsioone, käitumist ja teabe otsimise suundumusi ebakindlatel aegadel. Samuti parendab see võimet seista vastu manipuleerimisele ja desinformatsioonile, näiteks võltsitud uudistele ja propagandale, mis on eriti levinud kriiside ja ebakindlate perioodide ajal.

Liitu meiega ning kasuta kollektiivseid teadmisi ja kogemusi, et edendada õppimise ja jagamise kultuuri!

1. Tekstimõistmine: allikakriitilise lugemise tähtsus

Manipulatiivse sisu avastamise ja ümberlükkamise oskust parendab teksti lugemine ja analüüs, mida saab tõhusalt arendada erinevate tehnikatega, mida on lihtne rakendada igapäevaelus. Internetis aja veetmisega kaasnev väga oluline harjumus on **allikakriitiline lugemine (ingl k lateral reading)**.

Allikakriitiline lugemine on oluline oskus, mis hõlmab teabe otsimist allikast ning mitme vaatenurga ja allika samaaegset uurimist. See meetod võimaldab igal inimesel hinnata teabe usaldusväärsust ja paikapidavust. Võrreldes eri platvormide andmeid ja analüüsides eri allikate professionaalsust ja erapoolikust, suudavad õpilased paremini mõista keerulisi küsimusi ja teha vahet usaldusväärsel ja eksitaval teabel. Allikakriitiline lugemine arendab kriitilist mõtlemist ja võimaldab õpilastel tõhusalt liikuda digitaalse meedia laial maastikul.

Allikakriitiline lugemine on tõhus strateegia allika usaldusväärsuse määramiseks. Kui võrrelda selles sisalduvat teavet teiste allikatega, saab kontrollida väiteid ja rohkem kontekstuaalset teavet allika kohta. See meetod, mida kasutavad professionaalsed faktikontrollijad, on nende igapäevatöös peamine vahend allika usaldusväärsuse kontrollimiseks.

Sellisel viisil teabe töötlemine tähendab suhteliselt vähe aja kulutamist veebisaidile, mille kohta tuleb leida teavet. Selle asemel astutakse samm tagasi ja vaadatakse, mida teised usaldusväärsed allikad on saidi kohta öelnud. Näiteks avatakse mitu brauseri vahekaarti, kombineeritakse erinevat teavet kogu internetist ja võrreldakse erinevaid allikaid, et paremini mõista uuritavat saiti.

Paljud professionaalsete faktikontrollijate esitatud küsimused on samad, mida küsivad ka vertikaalsed lugejad, kes sirvivad hinnatavate allikate lehekülgi. Erinevalt neist lugejatest mõistavad nad siiski, et tõde on tõenäolisemalt leitav veebilehe linkide (ja kommentaaride) võrgustikust kui veebilehelt endalt.

Allikakriitiline lugemine aitab lugejal hinnata külastatava veebilehe kvaliteeti, annab laiema vaatenurga seal avaldatud sisule ja aitab mõista, kas veebilehel olevaid tekste toimetatakse või kas on kaasatud ekspertidel on maine, mis lubaks aktsepteerida veebilehe faktide täpsust.

1. Tekstimõistmine: allikakriitilise lugemise tähtsus

TEEMA

Allikakriitilise lugemise meetod usaldusväärseks infootsinguks.

SIHTRÜHM

9–12. klass

ÕPPEAINED LÕIMINGUKS

Emakeel, inglise või muu võõrkeel, ajalugu, ühiskonnaõpetus, informaatika. Sobib ka mitteformaalsesse haridusse.

EESMÄRK

Tutvustada allikakriitiliste lugemise mõistet ja meetodit ning näidata, kuidas seda tehnikat igapäevaelus rakendada.

ÕPITULEMUSED

- 1 Õpilane nimetab usaldusväärse allika omadused.
- 2 Õpilane hindab tekstilist ja visuaalset teavet usaldusväärse seisukohast.
- 3 Õpilane arendab tekstianalüüsimeeskust, pöörates tähelepanu detailidele ja mõistes aeglasema sisutarbimise tähtsust.

TEHNIKA

Allikakriitiline lugemine.

KESTUS

45 minutit.

VAJALIKUD MATERJALID

- 1 Erinevad tekstipõhised näited desinformatsiooni kohta (nt artikkel konkreetsel veebisaidil, postitus konkreetses sotsiaalmeedia keskkonnas).
- 2 Arvuti.
- 3 Projektor (või nutitahvel).

ETTEVALMISTUS

Õpetaja valmistab ette slaidid allikakriitilise lugemise meetodi kohta, mida saab kasutada info tarbimisel internetis. Slaidide koostamisel saab eeskujuks võtta Stanfordi Ülikooli ingliskeelsed õppematerjalid.

Enne tundi valib õpetaja välja mitu desinformatsiooni näidet.

1. Tekstimõistmine: allikakriitilise lugemise tähtsus

Sobivad näited on näiteks artikkel, mis on avaldatud aktiivselt desinformatsiooni levitaval veebisaidil; petlik veebisait, mis imiteerib usaldusväärset meediakanalit ja kopeerib usaldusväärse veebisaidi tunnuseid (logo, nime, artiklite stiili jne); postitus valitud sotsiaalmeediakanali vastuolulises rühmas. Valitud näited võivad sisaldada tekstilist ja visuaalset materjali. Kõige tähtsam on siiski see, et tekstimaterjal oleks näites ülekaalus.

TEGEVUS

SISSEJUHATUS (~ 10 MINUTIT)

Õpetaja teeb ettekande allikakriitilise lugemise meetodi kohta, selgitades selle tähtsust ja rakendatavust tegelikus elus.

RÜHMATÖÖ (~ 10-15 MINUTIT)

Õpilastele antakse praktiline ülesanne, mida saab teha individuaalselt või 2-3-liikmelistes rühmades.

Iga õpilane – individuaalselt või koos oma rühmaga – avab oma arvutis (või mõnes muus elektroonilises seadmes) õpetaja esitatud desinformatsiooni näite.

Kasutada kõiki olemasolevaid allikaid, on **ülesande eesmärk**:

- leida võimalikult palju teavet veebilehe kohta, kus näide on avaldatud,
- välja selgitada artikli või teksti autor,
- teha kindlaks, milline teave näites on õige ja milline mitte,
- hinnata näite usaldusväärsust.

Kui ülesannet tehakse individuaalselt, võib õpilastele anda ühe ja sama näite desinformatsiooni kohta. Kui tegemist on rühmadega, võib igale rühmale anda erineva näite. Ülesanne soodustab koostööd ja vastastikust toetust. Pärast ülesande täitmist peaksid õpilased esitama oma järelduste tõestamiseks võimalikult palju viiteid ja argumente. Selline lähenemine soodustab ühise saavutuse tunnet.

1. Tekstimõistmine: allikakriitilise lugemise tähtsus

HINDAMINE JA REFLEKSIOON

ARUTELU (~ 10 MINUTIT)

Pärast tegevust juhib õpetaja arutelu, tuginedes desinformatsiooni näidetele, õpilaste tehtud järeldustele ja ülesande ajal tekkinud raskustele. Arutelu juhtimiseks pakume välja järgmised küsimused:

- Rääkige, mida saite näite kohta teada (veebisait, millel see on avaldatud; teksti autor; illustatsioonid (kui neid on); artikli sisu; artiklis mainitud inimesed, kohad ja sündmused).
- Milliseid allikaid kasutasite? Miks?
- Kas soovitaksite sõbrale sellelt veebilehel või sotsiaalmeedia keskkonnas info lugemist? Miks?
- Millised raskused tekkisid teil näite analüüsimisel?

REFLEKSIOON (~ 10 MINUTIT)

Õpilastel võib paluda teha kokkuvõte oma kogemustest, vastates lühidalt järgmistele küsimustele (suuliselt või kirjalikult):

- Kuidas ma end tegevuse tegemisel tundsin?
- Millised teadmised/oskused oleksid aidanud mul seda ülesannet paremini täita?
- Milliste raskustega ma kokku puutusin?
- Mis mulle selle ülesande täitmisel meeldis?

KODUTÖÖ

Kodutööna võiks õpilasi julgustada välja selgitama, milliseid veebisaite või sotsiaalmeedia keskkondi nende sugulased või sõbrad kõige rohkem kasutavad, ning analüüsida neis leiduva teabe usaldusväärsust, kasutades allikakriitilise lugemise meetodit.

MINU IDEED JA MÕTTED

2. Meediast ümbritsetud: infoühikute roll igapäevaelus

UNESCO ja teiste tuntud ekspertide sõnul üle maailma on kirjaoskus erinevate võimete kogum, mis hõlmab andmete ja teabe kasutamist, et mõista, analüüsida, tõlgendada, luua ning suhelda kõige sellega, mis liigub läbi meedia ja meedia sees. **Meedia-kirjaoskus** kasvab, kui kasutatakse tõhusalt vähemalt kolme liiki “tööriistu”: teadmisi (teadmine, kuidas me mõtleme), võimet märgata tundeid (kuidas me tunneme) ja oskusi tegutseda.

Oskus kasutada tehnoloogia pakutavaid vahendeid ja rakendusi, nagu interneti otsingumootorid ja isiklikud sotsiaalmeedia kontod, on otsene viide oskustele. Samal ajal viitab valmisolek mõista, analüüsida ning hinnata sisu ja oma edusamme teadmistele ja asjatundlikkusele. Seega on **meediakirjaoskuse** arendamine midagi enam kui lihtsalt teadmine, kuidas kontrollida fakte, milliseid veebivahendeid valida, kust otsida usaldusväärset allikat, kuidas öelda, et ma saan aru, mis on ajakirjandus jne. Kõike seda tuleb kasutada ja rakendada: pidevalt jälgida ja lugeda kvaliteetajakirjandust, analüüsida sotsiaalmeediapostitusi ning mitte levitada ega jagada ebausaldusväärset või kontrollimata teavet.

Niisiis on kirjaoskuse mõiste tõlgendamisel ja soovitud tulemuse saavutamisel väga oluline analüüsida ja kriitiliselt hinnata oma kokkupuudet informatsiooniga. Just see ongi kriitilise mõtlemise olemus. Meediavõimeline teadlikkus sünnib seega nende kolme sammu koostöös: mõtlemine, hindamine ja teabe kogemine; toimuva äratundmine ja hindamine; uue mõtte tabamine ja järgmise sammu astumine.

TEEMA

Infoühikute ja meediatekstide roll igapäevaelus.

KLASS

9–12. klass

ÕPPEAINED LÕIMINGUKS

Emakeel, inglise või muu võõrkeel, ajaloo, geograafia, ühiskonnaõpetus, informaatika. Sobib ka mitte-formaalsesse haridusse.

2. Meediast ümbritsetud: infoühikute roll igapäevaelus

EESMÄRK

Arendada oskust jälgida ja mõista infoühikuid koolis, linnas või muus keskkonnas, meedias või internetis. See eeldab passiivse vaatluse juurest liikumist aktiivse vaatluse suunas, tõlgendades keskkonnas ja erinevates infovormides olevaid vihjeid ja tähendusi.

ÕPITULEMUSED

- 1 Õpilane tuvastab ümbritsevas keskkonnas olevad infoühikud ja püüab mõista nende tähendust laiemas meediakontekstis.
- 2 Õpilane arendab oskust kriitiliselt mõelda infokeskkonnas.

TEHNIKA

Interaktiivne meetod **“Meedia jalutus-käik”** (aeglase õppimise lähenemine).

Aeglase õppimise lähenemine viitab ülesannete ja meetodite kasutamisele, mis võimaldavad osalejatel kulutada rohkem aega keskkonna, selle nähtuste ja ühikute tundmaõppimisele, vaatlemisele ja reflekteerimisele. Me elame kiirel infoajastul, kus on vähe aega teadlikkuse harjutamiseks.

See õppimisstrateegia võimaldab meil seetõttu peatuda ja püüda mõista, milliseid tundeid, mõtteid ja mõtisklusi vallandab praegune keskkond või selles olevad ühikud.

KESTUS

45 minutit (tegevust võib pikendada ka kaheks õppetunniks ehk 90 minutiks).

VAJALIKUD MATERJALID

- 1 Keskkonna märkide jäädvustamiseks: ümbruskonna kaart (kui see on väljaspool kooli) (võib olla ka suurema hoone plaan), vihikud, kirjutusvahendid ja nutitelefonid.
- 2 Kogemuse reflekteerimiseks valitud meediaformaadis (kodutöö): rühma koostatud töö võib olla fotonarratiiv (fotod koos selgituste või tsitaatidega, päevik, joonistus). Kui ülesanne on ettevalmistus järgmiseks tunniks, podcast'iks või videoks, sobivad kõik loomingulised meetodid.

TEGEVUS

SISSEJUHATUS

(~ 5–10 MINUTIT)

1 Õpilased töötavad paarides või väikestes rühmades ning arutavad järgmiste küsimuste üle:

- Mis on sinu jaoks meedia?
- Mida pead infoühikuks?

Tänapäeva kontekstis ei tähenda sõnad “**medium**” ja “**media**” ainult traditsioonilist meediat, nagu ajakirjandus, raadio ja televisioon, vaid ka kõiki info- ja kommunikatsioonivahendeid ning infosu edastamise ja majutamise vahendeid. Meedia võib olla näiteks fotograafia, kino ja internet. Sotsiaalmeediat kasutavad aktiivselt kõik inimesed alates tavainimestest kuni äri-, teadus-, spordi- ja popkultuuritegelasteni. Meediat võib kasutada kunsti loomiseks (**meediakunst**).

Infoühikud on uskumatult mitmekesised, eksisteerides nii füüsilises kui ka digitaalses vormis.

Nende eesmärk on teabe edastamine, vahendamine või säilitamine. Alates käega katsutavatest ühikutest, nagu plakatid, reklaamtahvlid ja sildid, kuni arvutite ja videokaamerate digitaalse maailmaga, asustavad need ühikud meie infokeskkonda, kusjuures igal neist on oma ainulaadne roll ja funktsioon.

2 Õpilastele selgitatakse interaktiivset tegevust “Meedia jalutuskaik”:

- Õpilastele tutvustatakse tunni eesmärki ja õpitulemusi.
- Paarides või väikestes rühmades valivad õpilased marsruudi (mis võib olla koolis sees, kooliõues või klassiruumis). Selles keskkonnas otsivad ja dokumenteerivad nad erinevaid “märke” – inimsilmale nähtavaid ja nähtamatuid esemeid, sõnumeid ja asju, näiteks kaameraid, telefone, plakateid, pilte, kleebiseid, raamatuid ja muid koolis olevaid infoühikuid.
- Seejärel jagavad õpilased end vahel rollid (marsruudi planeerija, kirjanik, fotograaf, disainer, ajakirjanik jne). Rollid võivad olla kombineeritud, st ühel inimesel võib olla mitu ülesannet.

RÜHMATÖÖ (~ 20 MINUTIT)

- Kui marsruut on planeeritud (algus, kavandatud peatused, lõpp), liiguvad kõik rühmad valitud suunas. Õpilastele võib abimaterjalina anda töölehe "Märkide tähenduse avamine".
- Pärast "märgi" (infoühiku või meediateksti) märkamist võtavad õpilased aega selle "lugemiseks": arutlevad, salvestavad (pildistavad), tõlgendavad, uurivad või intervjuueerivad.

"Märkide tähenduse avamise"

tööleht: küsimused, mida rühmades arutamiseks

Kuidas kirjeldate keskkonda? Kas see on vaikne, lärmakas, sõbralik, agressiivne, domineeriv? Millised märgid (infoühikud või meediatekstitid) viitavad sellele? Näiteks teadetetahvil võite näha palju erinevaid sõnumeid, millest mõned sõnumid võivad olla sõbralikud ja atraktiivsed (nt kutse liituda väitlusklubiga), teised võivad olla agressiivsemad (nt juhised mitte prügi maha visata kooli territooriumil).

Mis on nähtav ja mis ei ole nähtav infoühikus või meediatekstis?

Näiteks kui valitud infoühik on koopiaamasin, siis milliseid andmeid see kogub, kes neid archiveerib ja säilitab, mis on selle eesmärk, milleks seda kasutatakse jne?

HINDAMINE JA REFLEKSIOON

ARUTELU (~ 10 MINUTIT)

- Millise narratiivi saate sellest kogemusest luua? Kuidas mõjutab meedia meie keskkonda ja valikuid?
- Millise meediaformaadi valite selle loo (teie kogemuse) jutustamiseks? Miks?

REFLEKSIOON (~ 10 MINUTIT)

Õpilastel võib paluda teha kokkuvõtte oma kogemustest, vastates lühidalt järgmistele küsimustele (neil võib paluda oma tagasiside kirjutada ka paberile):

- Kuidas ma end tegevuse tegemisel tundsin?
- Millised teadmised/oskused oleksid aidanud mul seda ülesannet paremini täita?
- Milliste raskustega ma kokku puutusin?
- Mis mulle selle ülesande täitmisel meeldis?

2. Meediast ümbritsetud: infoühikute roll igapäevaelus

KODUTÖÖ

Õpilased valmistavad ette esitluse. Rühma loodud töö võib olla fotonarratiiv (fotod koos selgituste või tsitaatidega, päevik, joonistus). Kõik loomingulised lahendused sobivad, kui ülesanne on ette valmistuda järgmiseks tunniks. See võib olla podcast, video, poster jne.

MINU IDEED JA MÕTTED

3. Kallutatud mõtlemine: miks on see ohtlik?

Meil on kalduvus **mõelda dihhotoomset** – see tähendab, et me näeme asju mustalt või valgelt, hästi või halvasti. Me näeme end “valgel” poolel ning sellest “valgest” vaatenurgast näeme ja hindame teisi. See on tavaliselt alateadlik mõtlemisviis, mis teeb igapäevaelu lihtsamaks, kuna ei ole vaja sügavalt mõelda ja energiat raisata. See on ka kaitsereaktsioon. Seetõttu on dihhotoomne mõtlemine eriti levinud suure ebakindluse tingimustes. Aju rahuneb, kui ta teab, kas tegemist on ohuga või on turvaline, kas tegemist on vaenlase või sõbraga.

Selline mõtlemisviis võib aga olla ka riskantne. Dihhotoomiline mõtlemine on oma olemuselt ühiskonna **polariseerumise** katalüsaator. See suunab meid vähehaaval konfliktide ja vihkõne suunas, mille tulemuseks on sageli lõhestav suhtlus ja tegevus, mis levitab vihkamist ja kuritarvitusi.

Tegelikkus ei ole must või valge. See on hall – heledam või tumedam, kuid siiski hall. Kiire vastus võrdub polariseerunud vastusega ja kriitiline mõtlemine algab hallist alast.

See hallus on kriitilise mõtlemise tunnus, mis on keeruline, nõuab suuremat vaimset pingutust ja suurendab ebakindlust. Siiski on võimalik end treenida ebakindluse ja halli ala (musta ja valge vahel) taltsutama.

Kriitiline mõtlemine tähendab teise vaatenurga omaksvõtmist ilma oma identiteeti kaotamata. Teadlik mõtlemine on üks kriitilise mõtlemise kuldreegleid. Seetõttu peaksime olema julged ja seadma kahtluse alla allikad või isikud, kes on meeldivad, populaarsed ja seni olnud usaldusväärsed. Küsigem endalt, kas mul on selle kohta faktilisi tõendeid. Võib-olla mõistame, et pealtnäha valge on tegelikult helehall.

TEEMA

Arvamuste kategoriseerimine (polariseerumine) ja ühiskonna killustatus valeinfo mõjul.

SIHTRÜHM

9–12. klass

3. Kallutatud mõtlemine: miks on see ohtlik?

ÕPPEAINED LÕIMINGUKS

Emakeel, inglise või muu võõrkeel, ajalugu, geograafia, ühiskonnaõpetus, informaatika. Sobib ka mitte-formaalsesse haridusse.

EESMÄRK

Tutvustada õpilastele arvamuste kategoriseerimist (polariseerumine – liikumine kahte vastandlikku arvamuse suunas), hõlmates erinevaid teemasid või aktuaalseid probleeme. Aidata õpilastel mõista, kuidas kategoriseerimine lõhestab ühiskonda. Kui tekib mõni aktuaalne küsimus, jaotab see inimesed kahte leeri ja inimeste arvamused polariseeruvad. Selgitada, et see võib olla desinformatsiooni mõju tagajärg – üks olulisemaid mõjusid on vaadete, hoiakute või isegi väärtuste polariseerumine.

ÕPITULEMUSED

- 1 Õpilane on tutvunud informatsiooni ja desinformatsiooni põhimõistetega ning nende mõjuga ühiskonnale.

- 2 Õpilane saab põhjaliku arusaama arvamuste kategoriseerimise meetodist, mis on oluline vahend probleemide keerukuse mõistmiseks ja lihtsustatud hinnangute vältimiseks.
- 3 Õpilane mõistab, mis on käsitlevate küsimuste ja teemade puhul viinud ühe või teise hinnangu andmiseni.
- 4 Õpilane mõistab, millised on ohud, kui otsuseid tehakse üksnes “mustade” või “valgete”, “heade” või “halbade” mõistete alusel, ning milline on selliste otsuste potentsiaal viia desinformatsiooni ja vääriti mõistmiseni.
- 5 Õpilane mõistab ja oskab kirjeldada desinformatsiooni ohte ja usaldusväärne teabeallika olemust.
- 6 Õpilane teeb kokkuvõtte ja mõtiskleb oma kogemuse üle, selgitades välja, mida ta õppetunnist aru sai, mis talle meeldis, mis oli kõige väärtuslikum ja mis pakkus väljakutset.

TEHNIKA

Interaktiivne tegevus “**Arvamuste kategoriseerimine**” (“musta” ja “valge” test).

KESTUS

1–2 tundi (sõltuvalt õpilaste arvust ja sellest, kui üksikasjalikult iga küsimust käsitletakse).

3. Kallutatud mõtlemine: miks on see ohtlik?

VAJALIKUD MATERJALID

- 1 Õpetajale: esitus, tööleht ettevalmistatud küsimustega.
- 2 Õpilastele: kirjutusvahend ja paber (paberilehtede arv sõltub õpilaste arvust) või internetiühendusega nutitelefon.

VÕIMALUSED ÜLESANDE KOHANDAMISEKS

Kui kõigil õpilastel on interneti-ühendusega nutitelefonid, saab ülesannet täita anonüümselt, kasutades live-küsitluse rakendusi, nagu Slido, Mentimeter jne. Õpetaja peab siiski selle küsitluse soovitus keskkonnas eelnevalt ette valmistama. Õpetajal on võimalik õpilasi eelnevalt hoiatada, et ülesanne nõuab interneti-ühendusega mobiiltelefone.

ETTEVALMISTUS

Kirjutage paberile küsimused (nt 10 küsimust), mis kõik algavad sõnadega “Mida te arvate ...?”. Näiteks:

- Mida te arvate kliimasoojenemisest?
- Mida arvate meie riigi haridussüsteemist?
- Mida arvate TikTokist?
- jne.

Soovitav on lisada küsimused, mis on päevakohased ja vältida õpilaste jaoks tundlikke teemasid.

TEGEVUS

SISSEJUHATUS (~10–15 MINUTIT)

- 1 Arutlege lühidalt informatsiooni ja desinformatsiooni põhimõistete üle ning nende mõjust ühiskonnale.

Informatsiooni mõju ühiskonnale või üksikisiku teadvusele on aastakümneid uuritud erinevate distsipliinide vaatenurkadest, nt psühholoogia, sotsioloogia ja antropoloogia vaatenurgast.

Desinformatsiooni mõju kindlaksmääramine ühiskonnale on üks suurimaid väljakutseid seda kommunikatsioonivormi uurivatele teadlastele. Kuigi sotsiaaluuringutel, eksperimentidel, sotsiaalmee-diast saadud andmetel või inimeste jälgimisel nende loomulikus keskkonnas on nii eeliseid kui ka puudusi, on üks märkimisväärsed puudusi see, et uurija on lõpptulemustes osaline.

3. Kallutatud mõtlemine: miks on see ohtlik?

Tasub märkida, et des-informatsiooni mõju inimestele on erinev, st erinevad mõjud tajudele, hoiakutele, uskumustele või arvamustele ja nende mõjude poolt esile kutsutud käitumisele. See sõltub inimeste vastupanuvõimest manipuleerivale kommunikatsioonile. Seda mõjutavad haridus, sotsiaalne, majanduslik, demograafiline või psühholoogiline haavatavus.

- 2 Õpilastele tutvustatakse inter-aktiivset tegevust “Arvamuste kategoriseerimine” (“musta” ja “valge” test) ning selle tunni eesmärki.

RÜHMATÖÖ (~ 30-40 MINUTIT)

- Õpilastele näidatakse slaidi, millel on ainult küsimuse algus: “Mida te arvate ...?”. Visualiseerimiseks on soovitatav kasutada slaidi, millel on kujutatud värvide ja toonide spekter mustast valgeni. Näiteks:

Halb

Hea

- Seejärel loetakse kõik ettevalmistatud küsimused ette ja õpilased kirjutavad oma vastused oma lehtedele.
- Kui õpilased on kõigile küsimustele vastanud, loetakse esimene küsimus ette ja iga õpilane loeb oma vastuse ette. Õpetaja eesmärk on tuvastada positiivsuse (hea) ja negatiivsusega (halb) seotud vastused. Soovitatav on paluda kuulajatel märkida, kuhu nad paigutaksid oma arvamuse arutatava küsimuse kohta slaidil. Oletame, et kuulajad kalduvad paigutama oma arvamust keskkoha lähedale (mis on praktikas äärmiselt haruldane), kuid vastus on tähenduselt selgelt “valge” või “must”. Sellisel juhul on soovitatav paluda neil esitada sõna, mis polariseeriks arvamust veelgi.

NB! Selle harjutuse puhul võivad inimeste arvamused lahknedagi, mis võib viia vastasseisuni. Seetõttu peab õpetaja publikut modereerima. Arvamuste lahknemise korral tuleb rõhutada eriarvamuste loomulikku olemasolu ühiskonnas. Vajadusel võib näidata slaidi, kus kaks eri külgedelt vaatavat tegelast ei ole ühel meelel, millist numbrit nad näevad: kas 6 või 9.

- Kui vastused on teada, küsitakse kuulajatelt: “Kes kujundas teie arvamust?” ja “Kes on informatsiooni allikas?”. Kirjutage üles üks põhjus (maksimaalselt kolm).

HINDAMINE JA REFLEKSIOON

ARUTELU (~ 15 MINUTIT)

- Mida sa sellest kogemusest õppisid?
- Kuidas mõjutab meieni jõudnud informatsioon meie arvamusi ja hinnanguid?
- Miks on ühiskonnaliikmetel erinevad arvamused?
- Kui ohtlik on desinformatsioonist kujundatud arvamus?
- Miks on ohtlik hinnata asju kui “musti” või “valgeid”, “häid” või “halbu”? Mis soodustab selliseid hinnanguid?
- Miks on oluline saada infot usaldusväärselt allikalt? Mis on usaldusväärne allikas?

REFLEKSIOON (~ 10 MINUTIT)

- Mis sulle meeldis?
- Mis pakkus väljakutset?
- Mida oli raske mõista?
- Mis oli kõige meeldejäädavam?

MINU IDEED JA MÕTTED

4. Teabe otsimine: kuidas jääda ellu ebakindluses?

Manipuleerimine ja infohäired, nagu desinformatsioon, võltsitud uudised ja propaganda, on levinud ja toimivad kõige paremini kriisi – ja ebakindluse ajal, kui inimesed on kõige haavatavamad. Inimestel on alateadlik soov kontrollida tulevikku ja **ebakindlus** on seotud tundmatusega, mis muudab tuleviku ennustamise keeruliseks. Sellistes tingimustes hakkame tundma hirmu ja ärevust. Me hakkame otsima vastuseid meediast ja sotsiaalmeediast. Me muutume vastuvõtlikuks igasugusele teabele, mis aitab meil “tunnetada tulevikku” – taastada kontrolli. Kahjuks on sageli tegu desinformatsiooniga – kiiresti toodetud ja ilma faktideta sisuga. Sellise desinformatsioonile allumise tagajärjed võivad olla tõsised, mis viivad ekslike otsuste tegemiseni ja ebakindluse tsükli edasise kinnistumiseni.

Kui me langetame olulisi otsuseid (nt tervishoiu, finantskäitumise, turvalisuse või poliitika kohta), toetume olemas-olevale teabele ning isiklikele ja kollektiivsetele eelistustele. Seetõttu on oluline pöörata tähelepanu desinformatsioonile, mis tekib siis, kui ühiskonnas tekib uus või tundlik teema.

Pealegi kipume me reageerima peamiselt oma emotsioonidega ja teeme vastuseid otsides palju kognitiivseid vigu. Selle tulemusena vähendame ebakindlust vaid mõnikord (sageli ainult suurendame seda).

Näiteks otsime teavet, mis kinnitaks meie uskumusi ja arvamusi; pöörame tähelepanu sellele, mis on kõigepealt ilmselge; toetume internetis või sotsiaalmeedias teabele, mis on kergesti kättesaadav, kuid mitte tingimata usaldusväärne; oleme harjunud kujundama oma arvamust selle teabe põhjal, mis jõuab meieni esimesena ja seejärel on meil raske seda muuta jne. Emotsioonide rolli mõistmine meie otsustusprotsessis on otsustava tähtsusega, et olla kriitilisem tarbitava info suhtes.

Seetõttu küsige informatsiooni lugedes endalt järgmisi küsimusi: 1) Miks peaks see teave olema minu jaoks oluline? 2) Milliseid emotsioone see minus tekitab? 3) Miks ma reageerin nii, nagu ma reageerin? 4) Kes on sõnumi autor? 5) Kas sõnum sisaldab argumente või on see lihtsalt arvamus?

TEEMA

Emotsioonid, käitumine ja info otsimine ebakindluse korral.

SIHTRÜHM

9.–12. klass

4. Teabe otsimine: kuidas jääda ellu ebakindluses?

ÕPPEAINED LÕIMINGUKS

Emakeel, inglise või muu võõrkeel, ajalugu, geograafia, ühiskonnaõpetus, informaatika. Sobib ka mitte-formaalsesse haridusse.

EESMÄRK

Tutvustada õpilastele oluliste sündmuste, olukorra muutuste või kriiside järel tekkivaid ebakindlusi.

ÕPITULEMUSED

- 1 Õpilane on tutvunud meetodiga “Ebakindluse mõistmine” ja selle eesmärgiga.
- 2 Õpilane mõistab ja oskab kindlaks teha, kuidas inimene end igas ebakindlas olukorras tunneb, kuidas ta käitub, kust ta otsib teavet ja miks ta seda teeb.
- 3 Õpilane teeb kokkuvõtte ja mõtiskleb kogemuse üle, tuues välja, mis talle meeldis, mis talle kõige rohkem meelde jäi ja mis pakkus väljakutset.

TEHNIKA

Interaktiivne tegevus “Ebakindluse mõistmine”.

KESTUS

1 tund.

VAJALIKUD MATERJALID

Suured paberilehed, värvilised markerid (võimalusel ka projektor).

ETTEVALMISTUS

Kirjeldage mõne lausega hüpoteetilist olukorda, kus leiab aset tõsine sündmus. See võib olla üleriigiline sündmus (nt massiliselt koolidesse saadetud valed e-kirjad peidetud lõhkeainetest) või piirkondlik sündmus (nt vägivalla- või ahistamisjuhtum või uimastite avastamine koolis).

VÕIMALIKUD VIISID ÜLESANDE KOHANDAMISEKS

Hüpoteetilist sündmust võib visualiseerida, näiteks infograafikuga.

Küsimuste küsimisel võib kasutada live-küsitlusrakendusi, näiteks Slidot või Mentimeterit. See suurendab anonüümsust ning loodetavasti ka avatust ja publiku kaasatust. Siiski on vajalik tagada internetiühenduse olemasolu ning see, et õpilastel oleksid nutitelefonid koos internetiühendusega.

TEGEVUS

SISSEJUHATUS (~ 5-10 MINUTIT)

Õpilastele tutvustatakse interaktiivset tegevust “Ebakindluse mõistmine” ja tunni eesmärki.

RÜHMATÖÖ (~ 30-40 MIN.)

- Õpilastele tutvustatakse olukorda. Selle võib ette lugeda või esitada slaidil.
- Seejärel esitatakse küsimused ja õpilaste vastused märgitakse suurtele paberilehtedele. Iga küsimuse jaoks kasuta eraldi lehte.

- 1 Kuidas sa end selles olukorras tunned? Miks?

Esimene küsimus keskendub emotsioone tabamisele ja nende emotsioonide põhjuste otsimisel tuleks viidata teabe puudumisele, mis tekitab ebakindlust.

Soovitav on arutada ebakindluse tunnet/seisundit (millal oli viimati selline tunne/seisund jne).

- 2 Mida sa teed sellises olukorras? Miks?

Teise küsimusega püüab õpetaja veenda kuulajaid, et kiire, selge ja arusaadav info on oluline, et inimesed saaksid tegutseda.

- 3 Kust sa teavet otsid? Miks?

Kolmas küsimus julgustab kriitilist mõtlemist, paludes õpilastel hinnata teabeallikate pädevust. Kuulajatele esitatakse hüpoteetiline olukord, kus ametlik teave ei ole kättesaadav ja pseudoeksperdid jagavad nõuandeid sotsiaalmeedias. See küsimus peaks keskenduma teabeallika asjakohasusele ja selle pädevuse hindamisele (eksperdi(te) positsioon, haridus, kogemus jne), andes õpilastele võimaluse teha teadlikke otsuseid.

HINDAMINE JA REFLEKSIION

ARUTELU (~ 10 MINUTIT)

- Mida sa sellest kogemusest õppisid?
- Kuidas ja miks reageerivad inimesed ebakindluse puhul?

4. Teabe otsimine: kuidas jääda ellu ebakindluses?

- Miks ilmub ebakindlust põhjustavates olukordades desinformatsioon enne faktilist teavet?
- Mis määrab teabeallika pädevuse?

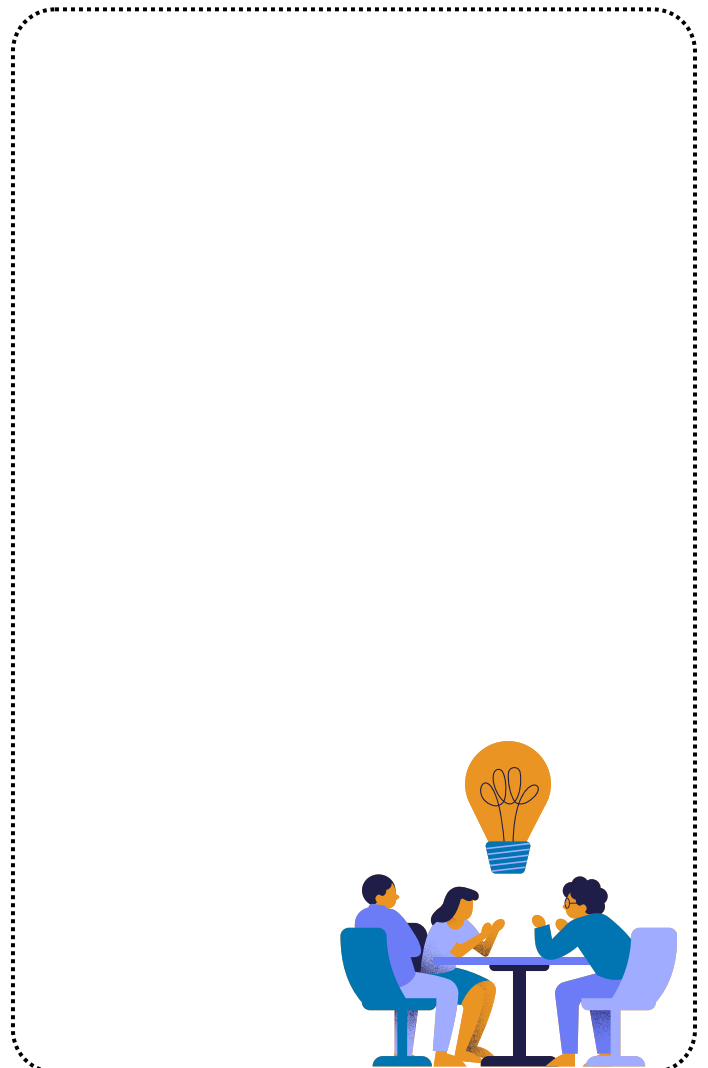

Inimese loomulik reaktsioon ebakindlusele on otsida kiiret, selget ja arusaadavat infot. See reaktsioon on ajendatud soovist teada saada, kui suur on oht, kuidas see mõjutab üksikisikuid ja kuidas end kaitsta. Ebakindluse vähendamine tähendab kontrolli taastamist. Kuna desinformatsioon ei võta aega faktide hindamiseks ega olukorra uurimiseks, kipub see tulema esimesena, vähendades ekslikult ebakindlust kriiside või oluliste sündmuste puhul.

REFLEKSION (~ 10 MINUTIT)

- Mis sulle meeldis?
- Mis pakkus väljakutset?
- Mida oli raske mõista?
- Mis oli kõige meeldejäävam?

MINU IDEED JA MÕTTED

KOKKUVÕTE: MIS SAAB EDASI?

Tänapäeva meedias leviv teave on kõike muud kui vaikne ja rahulik jõgi. See on segu väga usaldusväärsest, ekspertide loodud teabest ja manipuleerivast sisust, mis võib ühiskonda ohustada. Hea uudis on see, et väikese vaevaga saame kõik arendada kriitilist mõtlemist, vastupidavust digitaalsete häirete suhtes ja sisu kvaliteedi hindamist. Seepärast kutsume teid üles jätkama oma teadmiste süvendamist meedia- ja teabekirjaoskuse alal ning rakendama neid praktikas, kasutades meie valitud väärtuslikke ressursse ja tööriistu.

KASULIKUD LINGID JA RESSURSID

- DIGIRES. (2020). Building Digital and Resilient Citizenship: Policy Guidelines. https://digires.lt/wp-content/uploads/2023/02/D1.5_Policysuggestions.pdf
- DIGIRES. (2020). Informed Deliberation and the Digital Age: A Question of Quality of Media Texts. https://digires.lt/wpcontent/uploads/2023/02/D1.5_Policy-suggestions_DQI.pdf
- DIGIRES. (2020). Report on research activities of the Baltic research foundation. https://digires.lt/wpcontent/uploads/2023/02/D1.3_Report-on-research-activities.pdf
- IREX. (n.d.). Online course of media literacy VERY VERIFIED. <https://veryverified.eu/>

BECID-i KOHTA

Balti Infohäirete Sekkekeskusesse (BECID) kuuluvad Eesti, Läti ja Leedu faktikontrolli, meediapädevuse ja -praktika ning akadeemilise uurimistöö eksperdid. BECID-it toetab Euroopa Komisjon ning BECID-it oleme seotud Euroopa Digitaalmeedia Vaatluskeskusega (EDMO). BECID-i tööd koordineerib Tartu Ülikool. Liikmeskonda kuulub neli ülikooli, neli faktikontrollimise ettevõtet ja meediaettevõtete faktikontrolliüksust ning mittetulundusühing Balti Meediapädevuse Keskus.

Rohkem infot BECID-i tegevuse kohta leiate veebilehelt www.becid.eu/et/.

DIGIRES-i KOHTA

DIGIRES (Balti Digipädevuste Tippkeskus) on esimene näide koostööst digitaalse vastupanuvõime valdkonnas mitte ainult Leedus, vaid kõigis kolmes Balti riigis. DIGIRES-i eesmärk on tuua kokku eksperdid ja organisatsioonid, kes tegelevad meediapädevuse, digitaalse vastupidavuse ja jätkusuutliku demokraatia arengu teemadega, ning näidata võimalusi, kuidas arendada vastupanuvõimet sidusal ja sihipärasel viisil, leides uusi vastupanuvõime vorme riiklike organisatsioonide, institutsioonide ja eri valdkondi esindavate ametiasutuste vaheliste kokkulepete ja koostöö kaudu.

Rohkem infot DIGIRES-i tegevuse kohta leiate veebilehelt <https://digires.lt/>.

AUTORID JA TOETAJAD

Aukšė Balčytienė

DIGIRES-i ühingu juht ja juhtivteadur. Vytautas Magnuse Ülikooli avaliku kommunikatsiooni osakonna professor ja UNESCO meedia- ja teabekirjaoskuse õppetooli juhataja.

Aistė Meidutė

Ajakirjanik, faktikontrollija, portaali DELFI projekti “Valedetektor” toimetaja.

Darius Remeika

Nooremteadur ja Vytautas Magnuse Ülikooli kommunikatsiooni- ja infoteaduste doktorant, info- ja psühholoogiliste operatsioonide ning desinformatsiooni ekspert.

Rimgailė Kasparaite

Nooremteadur ja doktorant Vytautas Magnuse Ülikooli kommunikatsiooni- ja infoteaduste erialal.

Kristina Berksun

Vytautas Magnuse Ülikooli nooremteadur ja kommunikatsioonispetsialist.

Austėja Vaičiulevičiūtė

Kujundaja.

LISA

“Märkide tähenduse avamise” tööleht: küsimused rühmades arutamiseks

Kuidas kirjeldate keskkonda? Kas see on vaikne, lärmakas, sõbralik, agressiivne, domineeriv? Millised märgid (infoühikud või meediatekstid) viitavad sellele? Näiteks teadetetahvilil võite näha palju erinevaid sõnumeid, millest mõned sõnumid võivad olla sõbralikud ja atraktiivsed (nt kutse liituda väitlusklubiga), teised võivad olla agressiivsemad (nt juhised mitte prügi maha visata kooli territooriumil).

Mis on nähtav ja mis ei ole nähtav infoühikus või meediatekstis? Näiteks kui valitud infoühik on koopiamaasin, siis milliseid andmeid see kogub, kes neid arhiveerib ja säilitab, mis on selle eesmärk, milleks seda kasutatakse jne?

